

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra žurnalistiky

**SVOBODA PROJEVU A OCHRANA ZDROJE A OBSAHU
INFORMACÍ**

**FREEDOM OF SPEECH AND PROTECTION OF THE SOURCE AND
CONTENT OF INFORMATION**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Eva Petrová

Vedoucí práce: JUDr. Olga Pouperová

Olomouc 2008

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením JUDr. Olgy Pouperové a že jsem uvedla všechnu použitou literaturu a další zdroje, ze kterých jsem čerpala. Tato práce má 78 571 znaků včetně mezer.

V Olomouci dne 20. 3. 2008

.....

Eva Petrová

Anotace

Tato práce je zaměřena na popis problematiky institutu práva na ochranu zdroje a obsahu informací. První část práce je věnována vymezení, jak je institut práva na ochranu zdroje a obsahu informací v českém právním řádu zakotven, komu je toto právo přiznáno a v jakém rozsahu. V druhé části práce je zdůvodněno, v čem lze spatřovat odvození práva na ochranu zdroje a obsahu informací ze svobody projevu a nastíněno, jaké důsledky z této skutečnosti plynou pro možnosti omezení práva na ochranu zdroje a obsahu informací. Ve třetí části práce je na případech z judikatury Evropského soudu pro lidská práva ukázáno, jaká je evropská tendence v rozhodování o mezích práva na ochranu zdroje a obsahu informací a na dvou nejvýznamnějších domácích kauzách poté ilustrováno, do jaké míry je tato tendence respektována v českém právním prostředí.

Klíčová slova

právo na ochranu zdroje a obsahu informací, novinář, média, tiskový zákon, zákon o rozhlasovém a televizním vysílání, trestní zákon, svoboda projevu, nezbytnost v demokratické společnosti, Evropský soud pro lidská práva

Annotation

This thesis is focused on the description of the field of institut of the right to protect the source and content of information. The first part of the thesis is devoted to staking out how is the institute of the right to protect the source and content of information guaranteed in the czech system of law, whom is this right awarded to and in what range. The second part of the thesis explains why the right to protect the source and content of information can be considered as being deriveable from freedom of speech and shows what consequences result from this fact for possibilities of limitation of the right to protect the source and content of information. In the third part of the thesis there is shown via cases from practise of the European Court of Human Rights what is the european trend in decision making within limitations of the right to protect the source and content of information

and afterwards it is shown via two most significant national causes to what degree is this trend respected in czech legal circumstances.

Key words:

the right to protect the source and content of information, journalist, media, Press Act, Broadcasting Act, Criminal Code, freedom of speech, necessity in democratic society, European Court of Human Rights

Poděkování

Za úspěšné dokončení této práce vděčím především její vedoucí JUDr. Olze Pouperové, které tímto děkuji jak za ochotné přijetí tématu, tak za podnětné a inspirativní rady na začátku i v průběhu zpracovávání práce.

Obsah

Úvod	7
1 Právo na ochranu zdroje a obsahu informací v českém právním řádu	9
1.1 Právní vymezení práva na ochranu zdroje a obsahu informací	9
1.2 Subjekty práva na ochranu zdroje a obsahu informací	11
1.3 Novinářská etika a povinnost zachovat anonymitu zdroje	13
1.4 Právo novináře odepřít výpověď	14
1.5 Výjimky z práva na ochranu zdroje a obsahu informací	15
1.5.1 Trestný čin nadržování	16
1.5.2 Trestný čin nepřekažení trestného činu	18
1.5.3 Trestný čin neoznámení trestného činu	19
1.5.4 Podmínky trestního stíhání novináře v rámci těchto trestných činů	20
2 Právo na ochranu zdroje a obsahu informací a svoboda projevu	21
2.1 Svoboda projevu v oblasti médií	22
2.2 Zakotvení svobody projevu	23
2.3 Omezení svobody projevu	24
2.4 Právo na ochranu zdroje a obsahu informací jako součást svobody projevu	25
2.5 Omezení práva na ochranu zdroje a obsahu informací	26
3 Právo na ochranu zdroje a obsahu informací v praxi	27
3.1 Právo na ochranu zdroje a obsahu informací a Evropský soud pro lidská práva	27
3.1.1 Případ Goodwin proti Velké Británii	28
3.1.2 Případ Roemen a Schmitt proti Lucembursku	29
3.1.3 Případ Voskuil proti Holandsku	31
3.2 Aplikace práva na ochranu zdroje a obsahu informací v českém právním prostředí	32
3.2.1 Případ Olovo	32
3.2.2 Případ Šmok	34
Závěr	36
Použité zdroje	38

Úvod

Hromadné sdělovací prostředky představují v demokratické společnosti jeden z důležitých mechanismů kontroly veřejné moci. Společnost od médií očekává, že budou nezávisle poskytovat spolehlivé informace o představitelích veřejné moci a jejich činnosti. Získávání informací od oficiálních, ale i neoficiálních zdrojů je přitom jednou ze základních metod žurnalistické profese a záruka důvěrnosti je mnohdy nezbytným předpokladem pro produktivní vztah mezi novinářem a jeho zdrojem.

Je důležité, aby slib, kterým se novinář morálně zavazuje zachovat anonymitu zdroje, měl oporu v zákonech. Institut práva na ochranu zdroje a obsahu informací umožňuje novináři daný slib dodržet, aniž by musel volit mezi etikou a zákonem. Tlumí obavy informátorů z vyzrazení a přispívá tím ke kritické roli médií ve společnosti. Zároveň poskytuje ochranu nejen zdroji, ale i samotnému novináři, který by jinak pokaždé, když slíbí zdroji anonymitu, riskoval sankce ze strany státu.

O významu práva na ochranu zdroje a obsahu informací pro míru dosažené svobody projevu dnes již není pochyb. Jeho důležitost uznal Evropský soud pro lidská práva i Výbor ministrů Rady Evropy v Doporučení č. R (2000) 7. Česká zákonodárná moc začlenila v roce 2000 institut práva na ochranu zdroje a obsahu informací do nového tiskového zákona a formálně tak závěry těchto institucí potvrdila.

Je zřejmé, že zakotvení práva na ochranu zdroje a obsahu informací do českého právního řádu nebylo konečným krokem, ale teprve začátkem cesty k účinné ochraně novinářských zdrojů. Cílem první části této práce je zmapovat problematiku zakotvení práva na ochranu zdroje a obsahu informací v českém právním řádu. Zákon formuluje právo na ochranu zdroje a obsahu informací v některých ohledech vágně a provází jej řada nejasností, kterým je v této práci věnována zvláštní pozornost. Právě tyto sporné body představují slabinu zákona a umožňují jeho zneužití ze strany novinářů či naopak obcházení ze strany státních orgánů.

Právo na ochranu zdroje a obsahu informací je však nutné chápat jako součást svobody projevu. Ve druhé části této práce je o právu na ochranu zdroje a obsahu informací pojednáno v širším kontextu svobody projevu. Cílem druhé části této práce není vyčerpávajícím způsobem zpracovat téma svobody projevu. Problematika svobody projevu je pouze nastíněna jako základní princip, ze kterého právo na ochranu zdroje a obsahu informací vychází a který je rozhodující pro interpretaci zákonných ustanovení, v nichž je toto právo zakotveno. Pokud by státní orgány nakládaly s právem

na ochranu zdroje a obsahu informací v mezích svobody projevu, nemělo by k mylným výkladům a neoprávněným zásahům do tohoto práva docházet. Směr, kterým se mají domácí orgány při rozhodování o právu na ochranu zdroje a obsahu informací ubírat, určuje judikatura Evropského soudu pro lidská práva.

Na nejvýznamnějších případech z judikatury Evropského soudu pro lidská práva, které se bezprostředně týkají práva na ochranu zdroje, je ve třetí části této práce ukázáno, jaká je evropská tendence v rozhodování o mezích tohoto práva. Bylo by možné uvést i další případy, které se však zkoumané problematiky dotýkají spíše okrajově. Na judikatuře Ústavního soudu České republiky je poté ilustrováno, jak je tato tendence respektována v českém právním prostředí. Ústavní soud se k právu na ochranu zdroje a obsahu informací vyjádřil zatím pouze jednou, a proto je v této práci uveden i další mediálně nejznámější případ, který, ačkoli se nakonec nestal precedentem, vypovídá mnohé o situaci v České republice.

V této práci jsou pojmy média a hromadné sdělovací prostředky používány jako synonyma, stejně tak výrazy novinář a žurnalista. Jejich právní definice neexistuje.

1 Právo na ochranu zdroje a obsahu informací v českém právním řádu

Článek 17 Listiny základních práv a svobod¹ dává každému právo svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace. J. Filip v souvislosti s právem na ochranu zdroje a obsahu informací upozorňuje, že je nutné rozlišovat mezi jedincem, který obvykle realizuje tyto činnosti odděleně, a jedincem – novinářem, který je realizuje v souvislém řetězci počínaje sběrem informací, jejich rozšiřováním prostřednictvím zpravodajství a vyjadřováním stanovisek v rámci publicistiky. Novinář se jako subjekt svobody projevu navíc opírá o svobodu volby povolání a svobodu podnikání v oboru masmédií.²

Práva na ochranu zdroje jako právo přiznané pouze specifické skupině osob bývá označováno také jako „nadprávo“ žurnalistů.³ Tento institut poskytuje novinářům jistý nadstandard, když předpokládá shovívavost orgánů činných v trestním řízení vůči novinářům, zatímco běžní občané jsou podle § 100 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním⁴ zproštěni svědecké povinnosti pouze v případech, kdy by svojí výpovědí způsobili nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobám blízkým. V civilních řízeních upravuje možnost odepřít výpověď podobně ustanovení § 126 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu.⁵ Lze na něj pohlížet jako na opatření směřující k rozlišování lidí první a druhé kategorie.⁶

Myšlenka, že všichni jsou si před zákonem rovni, je přitom podstatou obecné představy o spravedlnosti. Bylo by však přehnané tvrdit, že se v případě tohoto práva jedná o porušení rovnosti svobody projevu.

1.1 Právní vymezení práva na ochranu zdroje a obsahu informací

Zakotvení práva na ochranu zdroje do českého právního řádu je v souladu s rozhodovací praxí Evropského soudu pro lidská práva⁷, zejména s případem Goodwin, na který se důvodová zpráva vládního návrhu zákona přímo odvolává, a s principy formulovanými Výborem ministrů Rady Evropy v Doporučení č. R (2000) 7. Jedná se

¹ Dále jen Listina.

² Filip 2001, str. 130.

³ Bartoň 2002, str. 220.

⁴ Dále jen trestní řád.

⁵ Dále jen občanský soudní řád.

⁶ Chromý, Kučera 3/2006, str. 3-6.

⁷ Dále jen Evropský soud.

však o poměrně kontroverzní institut a jeho začlenění do mediálního práva provází řada otázek, především obavy z možného zneužití.

Právo na ochranu zdroje a obsahu informací není v našem právním řádu novinkou. Tento institut byl v rámci Rakouska Uherska garantován od roku 1914 a kromě období let 1950 až 1966 byl zákonem zajišťován až do roku 1990.⁸

„Velkou část devadesátých let ovšem tyto paragrafy v příslušných zákonech nebyly. Těžko říci, zda to byl jen šlendrián nebo čísi promyšlený záměr, ale na rozdíl dokonce i od dob komunismu ze zákonů tehdy vypadly,“ uvádí M. Mrnka.⁹ Novela původního tiskového zákona¹⁰ provedená zákonem č. 86/1990 Sb. skutečně ustanovení upravující právo na ochranu zdroje vypustila a do českého právního řádu se tak tento institut vrátil až zákonem č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.¹¹

Tiskový zákon zakotvuje právo na ochranu zdroje a obsahu informací pro pracovníky periodického tisku v ustanovení § 16. Pro vysílací média je tento institut zajištěn ustanovením § 41 zákona č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.¹² Podle těchto ustanovení mají fyzické nebo i právnické osoby, které se podílely na získávání nebo zpracování informací pro uveřejnění nebo uveřejněných v periodickém tisku, případně v rozhlasovém nebo televizním vysílání, právo odepřít soudu, jinému státnímu orgánu nebo orgánu veřejné správy poskytnutí informace o původu či obsahu těchto informací.

Uveřejnění informací není podmínkou ochrany v rámci tohoto institutu. Důležité je, že novinář informace získal z pozice své profese za účelem zveřejnění a k jejich publikaci přitom nemusí vůbec dojít. Pokud by tomu tak nebylo, mohl by institut ochrany zdroje a obsahu informací selhávat v případech, kdy je zveřejnění předmětných informací znemožněno např. předběžným zákazem.

Zákon stanoví, že fyzické nebo právnické osoby mají právo odmítnout poskytnutí informace o původu, tedy jinak řečeno zdroji informací. Zákon nijak neupravuje, jak má být zdroj z hlediska práva na ochranu zdroje a obsahu informací chápán, tedy kdo nebo co může být pod pojem zdroj zahrnuto. Obecně lze

⁸ Herczeg 2004, str. 34.

⁹ Zvířle médií: Stati k novinářské teorii a praxi 2006, str. 149.

¹⁰ Zákon č. 81/1966 Sb. zákon o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích. Dále jen původní tiskový zákon.

¹¹ Dále jen tiskový zákon.

¹² Dále jen zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání.

za žurnalistův zdroj považovat např. i dokumenty. Takto široký výklad pojmu zdroj však není v souladu s podstatou institutu práva na ochranu zdroje a obsahu informací, jehož účelem je chránit informátory, tedy konkrétní fyzické osoby před negativními důsledky zveřejnění jejich totožnosti. Novinář má především upozorňovat na skutečnosti, které by neměly ve veřejném zájmu zůstat utajeny a jeho úkolem přitom není suplovat práci policie, zároveň však nemá právo odpírat státním orgánům bezdůvodně součinnost. Pro ochranu informací, které novinář získal vlastní rešeršní činností, tedy neexistuje z právního hlediska důvod.

Novinář má ze zákona právo odepřít poskytnutí informací nejen o totožnosti zdroje, ale také o obsahu informací, které mu tento zdroj poskytl. Nemusí tedy uvést, o čem s dotyčnou osobou hovořil a co přesně mu sdělila. Vztažení ochrany na obsah informací přímo předpokládá možnost odepření výpovědi i ve vztahu ke skutečnostem, které nebyly uveřejněny.

Aby nebyla ochrana zdroje a obsahu informací ze strany orgánů veřejné moci v praxi obcházena, mají fyzické nebo právnické osoby, které se podílely na získávání nebo zpracování informací pro uveřejnění nebo uveřejněných v periodickém tisku, případně v rozhlasovém nebo televizním vysílání, současně právo soudu, jinému státnímu orgánu nebo orgánu veřejné správy odepřít předložení nebo vydání věcí, z nichž by mohl být zjištěn původ či obsah těchto informací. Novinář tedy nemusí postoupit státním orgánům své pracovní poznámky, ať už se jedná o informace psané nebo i jiné dokumenty a materiály např. nosiče zvuku či obrazu.¹³

O. Pouperová upozorňuje na terminologickou nepřesnost v dikci těchto ustanovení a uvádí, že vzhledem k tomu, že orgán veřejné správy je státním orgánem, bylo by výstižnější upravit znění zákona na právo odepřít poskytnutí informace „soudu, orgánu veřejné správy nebo jinému státnímu orgánu“ jako zbytkové kategorii orgánů, u nichž nejde ani o soudní, ani o správní řízení.¹⁴

1.2 Subjekty práva na ochranu zdroje a obsahu informací

Jako poněkud problematický se v souvislosti s ochranou zdroje může jevit fakt, že v českém právním řádu chybí definice pojmu novinář. Pro účely tiskového zákona bylo nutné vymezit, komu má být právo chránit zdroj informací přiznáno. Vládní návrh

¹³ Rozhodnutí Ústavního soudu České republiky ze dne 27. září 2005 o ústavní stížnosti M.Šmoka, sp. zn. 394/04 [online]. [cit. 2008-02-12]. Dostupné z <<http://nalus.usoud.cz/>>

¹⁴ Pouperová 2/2006, str. 91-92.

tiskového zákona původně vztahoval toto privilegium pouze na fyzické osoby, které se podílely na získávání nebo zpracování informací uveřejněných v periodickém tisku. Pokud by byl zákon v této podobě přijat, jednalo by se o redaktory zaměstnané v pracovním poměru, o novináře na „volné noze“, kteří do tisku přispívají např. na základě smlouvy o dílo, editory, korektory a další novinářské profese a zaměstnance vydavatelství. Osobní působnost by sice byla poměrně široká, přesto by mohl institut práva na ochranu zdroje a obsahu informací v praxi selhávat. Předložení nebo vydání věci, z níž by mohl být zjištěn původ či obsah informací, by mohlo být v rámci ediční povinnosti vyžadováno po vydavatelích, kteří mohou mít formu právnické osoby.¹⁵

K rozšíření působnosti na právnické osoby došlo při projednávání zákona ve výborech Poslanecké sněmovny. Další významnou změnou ve znění tiskového zákona, ke které došlo na půdě Poslanecké sněmovny, bylo vztažení ochrany také na obsah informací.¹⁶

Okruh osob, které se mohou práva na ochranu zdroje dovolávat, je v tiskovém zákoně a zákoně o rozhlasovém a televizním vysílání definován obecně. Široké personální vymezení je v souladu s Doporučením Výboru ministrů Rady Evropy č. R (2000) 7, kde je novinář chápán jako každá fyzická nebo právnická osoba, která pravidelně nebo profesně sbírá informace a poskytuje je veřejnosti prostřednictvím médií. Podle tohoto dokumentu by mělo být právo nezveřejnit informace identifikující zdroj přiznáno nejen takto definovaným novinářům, ale i jiným osobám, které na základě svých profesních vztahů k novinářům příslušné informace získávají sběrem, jejich vydavatelským zpracováním nebo šířením.

Podle tiskového zákona a zákona o rozhlasovém a televizním vysílání je právo na ochranu zdroje a obsahu informací přiznáno fyzickým nebo právnickým osobám, které se podílely na získávání nebo zpracování informací pro uveřejnění nebo uveřejněných v periodickém tisku či v rozhlasovém nebo televizním vysílání.

Je však nutné poukázat na to, že v praxi tak může kdokoli institut ochrany zdroje zneužít a pokusit se odepřít výpověď s tím, že se podílel na získávání či zpracování

¹⁵ Bartoň 2002, str. 226.

¹⁶ Původní verze vládního návrhu tiskového zákona ze dne 26. května 1999 stanovila v odstavci 19, že fyzická osoba, která se podílela na získávání nebo zpracování informací uveřejněných v periodickém tisku, má právo odepřít poskytnutí informace o původu těchto informací, jestliže by s její pomocí mohla být zjištěna totožnost osoby, která informace poskytla. Fyzická osoba, která se podílela na získávání nebo zpracování informací uveřejněných v periodickém tisku, má právo odepřít předložení nebo vydání věci, z nichž by mohla být zjištěna totožnost osoby, která informace poskytla.

informací pro uveřejnění nebo uveřejněných v hromadných sdělovacích prostředcích. Tiskovým zákonem ani zákonem o rozhlasovém a televizním vysílání není stanovena povinnost uvést alespoň nějaký údaj, který by takové tvrzení a tím i odůvodněnost odepření výpovědi dokazoval.¹⁷

Je zřejmé, že možnost odmítnutí výpovědi s odvoláním na právo na ochranu novinářských zdrojů bez toho, aby soud měl možnost přezkoumat, zda se dotyčná osoba skutečně na procesu získávání či shromažďování informací podílela, může vést k podrývání autority orgánů veřejné moci.

J. Herczeg se domnívá, že ačkoli to není v tiskovém zákoně ani v zákoně o rozhlasovém a televizním vysílání explicitně řečeno, možnost soudu přezkoumat důvodnost odepření výpovědi vyplývá v trestních řízeních z ustálené rozhodovací praxe soudů, pro civilní řízení je tato možnost zakotvena přímo v ustanovení § 126 občanského soudního řádu.¹⁸

1. 3 Novinářská etika a povinnost zachovat anonymitu zdroje

Povinnost chránit identitu zdroje ukládal českým novinářům původní tiskový zákon. V současné právní úpravě je ochrana zdroje koncipována jako právo a závazky novináře vůči zdroji, který chce zůstat v anonymitě, jsou tak pouze morální. Tuto úpravu kritizuje M. Jelínek, předseda Syndikátu novinářů ČR, s tím, že povede k odrazení informátorů od spolupráce s médii. „Jestliže však bude [informátor]¹⁹ vědět, že novinář nebo vydavatel jsou ze zákona povinni jej nikomu neprozradit, informaci podá. Jestliže bude vědět, že ze zákona k tomu vydavatel nebo novinář mají jen právo, a že tudíž záleží jen na nich, zda jej prozradí, či ne, většinou bude jeho rozhodnutí negativní a informaci s tímto rizikem nepodá.“²⁰ Právo na ochranu zdroje jako povinnost se do českého právního řádu v době svého působení ve funkci ministra kultury marně pokoušel prosadit bývalý novinář P. Tigrid, který rovněž spatřuje mezi oběma formulacemi zásadní rozdíl.²¹

Povinnost zachovat anonymitu zdroje, který si přeje zůstat utajen, ukládá pracovníkům médií Etický kodex novináře v odstavci 3 bodě b, kde je uvedeno, že jestliže si zdroj informací přeje zůstat utajen, novinář je povinen zachovávat

¹⁷ Sokol 2001, str. 94.

¹⁸ Herczeg 2004, str. 36.

¹⁹ Vložil EP.

²⁰ Jelínek 6/1999, str. 8.

²¹ Tigrid 13. 10. 2000, str. 9.

profesionální tajemství, i kdyby mu z toho měly vzniknout potíže.²² Etický kodex je sice pro členy závazný a Syndikát novinářů ČR vyzývá všechny české a moravské novináře k jeho dodržování bez ohledu na jejich členství v Syndikátu, je však právně nevynutitelný. Novinářská etika nepřipouští výjimky z této povinnosti. Z Etického kodexu vyplývá, že novinář má zachovávat anonymitu informátora vždy, pokud si to přeje a bez ohledu na potíže, které mu tím mohou vzniknout. Dostává se tak do konfliktu s tiskovým zákonem a zákonem o rozhlasovém a televizním vysílání, které naopak definují případy, kdy je novinář povinen zdroj odtajnit. Pokud se novinář rozhodne respektovat Etický kodex i v těchto případech, hrozí mu trestní stíhání a v mezním případě odnětí svobody až na tři léta.

Šéfredaktor britského listu Guardian A. Rusbridger tvrdí, že neexistují žádné okolnosti, za kterých by měl být novinář nucen odhalit svůj zdroj. Podle jeho názoru není odtajnění zdroje ospravedlnitelné ani v případech, kdy se jedná o závažné trestné činy, jako jsou vražda nebo genocida. Novinář má zachovat anonymitu zdroje vždy a být připraven nést zákonné následky, které z tohoto postoje plynou.²³

V České republice zatím není známý případ, kdy by zdroj dal podnět k trestnímu stíhání novináře za nedodržení daného slibu. Příkladem země, kde může být novinář trestně stíhán za prozrazení zdroje, je Švédsko.²⁴

1. 4 Právo novináře odepřít výpověď

Z dikce zákona není zřejmé, zda má ochrana zdroje absolutní přednost před všeobecnou svědeckou povinností. V tiskovém zákoně ani v zákoně o rozhlasovém a televizním vysílání není stanoveno, zda má novinář nebo jiná osoba, která se podílela na získávání či shromažďování informací uveřejněných nebo určených k uveřejnění, právo odepřít výpověď zcela nebo zda je oprávněna pouze nevypovídat v konkrétních otázkách týkajících se přímo zdroje či obsahu informací, které jí tento zdroj poskytl.

Zdánlivě neexistuje důvod, proč by novinář před soudem neměl vypovědět vše, co o případu ví s tím, že zamlčí informace, které by mohly vést k identifikaci zdroje či odmítne odpovědět na otázky, které by směřovaly k odhalení původu či obsahu zveřejněných informací či informací určených ke zveřejnění. I odepření odpovědi

²² Etický kodex novináře [online]. [cit. 2008-02-08]. Dostupné z <http://www.syndikat-novinaru.cz/index.php?web=1&main=5&sub=36&main_tit=Etika&sub_tit=Eticky_kodex>.

²³ Chrást 14. 10. 2000, str. 22.

²⁴ Svoboda projevu a médií v mezinárodním právu a praxi 1996, str. 19.

na otázku je však svého druhu informace. Pokud by byl novinář tázán, zda zná konkrétní osobu, zda s ní někdy mluvil a o čem a odmítl by s poukazem na ochranu zdroje tyto informace uvést, vysílá tím jasný signál. V případě, že by se svůj zdroj pokusil chránit tvrzením, že se s dotyčnou osobou nikdy nesetkal nebo že od ní žádné informace nezískal, dopustil by se trestného činu křivé výpovědi podle ustanovení § 175 zákona č. 134/2002 Sb.²⁵ Z těchto důvodů lze právo na ochranu zdroje chápat jako právo odmítnout výpověď.²⁶

Povinnost svědčit v civilních řízeních ukládá ustanovení § 126 občanského soudního řádu a v trestních řízeních ustanovení § 97 trestní řádu. Vzhledem k tomu, že novinář nespadá do žádné z kategorií osob, které jsou této povinnosti zbaveny a tiskový zákon ani zákon o rozhlasovém a televizním vysílání mu právo odmítnout výpověď jako celek výslovně nedává, lze se setkat i s názorem, že právo odmítnout výpověď úhrnně novinářům nenáleží.²⁷

Pokud by byl novinář předvolán jako svědek, musí mít na paměti, že trestný čin křivé výpovědi lze spáchat nejen aktivně – úmyslným uvedením nepravdivých skutečností, ale i pasivně – úmyslným zamlčením významné okolnosti. O zatajení okolnosti půjde i v případě, jestliže novinář nebyl na tuto okolnost výslovně tázán. Novinář tedy musí důkladně zvážit, které informace je oprávněn zamlčet a ostatní skutečnosti, které nejsou způsobilé dotknout se práva na ochranu zdroje a obsahu informací musí uvést v celém rozsahu.

1.5 Výjimky z práva na ochranu zdroje a obsahu informací

Ustanovení § 16 tiskového zákona a ustanovení § 41 rozhlasového a televizního vysílání v odstavci 3 stanoví, že práva na ochranu zdroje se nemůže dovolávat ten, kdo by zároveň spáchal trestné činy nadržování podle ustanovení § 166, nepřekažení trestného činu podle ustanovení § 167 a neoznámení trestného činu podle ustanovení § 168 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.²⁸ Pro úplnost je v odstavci 4 uvedeno, že tímto právem není dotčena povinnost vydavatele stanovená zvláštním právním předpisem sdělit správci daně na jeho výzvu jméno a bydliště

²⁵ Novela zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

²⁶ Chromý 25. 10. 2000, str. 15.

²⁷ Chromý, Kučera 3/2006, str. 5.

²⁸ Dále jen trestní zákon.

objednatele inzerátu uveřejněného pod značkou, je-li fyzickou osobou, nebo jeho název a sídlo, je-li právnickou osobou.

1.5.1 Trestný čin nadržování

Trestného činu nadržování se dopustí osoba, která pachateli trestného činu pomáhá v úmyslu umožnit mu, aby unikl trestnímu stíhání, trestu nebo ochrannému opatření nebo jejich výkonu. Nabízí se otázka, zda se novinář pouhým odmítnutím prozradit totožnost informátora – pachatele trestného činu – může trestného činu nadržování dopustit. Nadržování spočívá v aktivní pomoci pachateli, např. poskytnutí prostředků k útěku, odstraňování důkazů apod. Po subjektivní stránce je rozhodující úmysl novináře a pro trestní stíhání novináře v rámci tohoto institutu by tedy bylo nutné prokázat, že předmětné informace zatajil s úmyslem umožnit pachateli, aby unikl trestnímu stíhání, zabránit, aby trestní stíhání bylo vůbec zahájeno nebo získat pro pachatele výhodu v trestním řízení.

Vzhledem k podstatě trestného činu nadržování jako aktivní pomoci pachateli trestného činu a k účelu práva na ochranu zdroje a obsahu informací, kterým není zvýhodňovat pachatele, ale chránit zdroj kontroverzních informací před negativními následky zveřejnění jeho totožnosti, je sporné, zda ustanovení § 166 trestního zákona do tiskového zákona patří. H. Chaloupková se domnívá, že ačkoli předmětné ustanovení svádí k mylným výkladům, jeho vyškrtnutí z tiskového zákona není řešením. Problematický vztah mezi právem na ochranu zdroje a ustanovením § 166 trestního zákona může vyřešit judikatura soudů, v mezním případě Evropský soud pro lidská práva.²⁹

Orgány činné v trestním řízení mohou být v pokušení stíhat bezdůvodně novináře za trestný čin nadržování, aby se dostaly k informacím o jeho zdroji. Široký výklad klauzule zákazu nadržování by značně omezoval možnost novinářů dovolat se práva na ochranu zdroje a v souvislosti s trestnými činy by rozsah tohoto práva zúžil natolik, že by se stalo téměř nepoužitelným.

Trestného činu nadržování se lze dopustit ve vztahu k pachateli kteréhokoli trestného činu. Při striktním výkladu ustanovení § 166 trestního zákona by tedy mohlo být odhalení totožnosti zdroje a obsahu informací po novináři vyžadováno i v souvislosti s bagatelními trestnými činy. T. Sokol proto uvažuje, zda by při omezování práva na ochranu zdroje a obsahu informací v souvislosti s trestným

²⁹ Lipoid 14. 10. 2000, str. 22.

činem nadržování neměl být brán v úvahu i stupeň nebezpečnosti spáchaného jednání pro společnost a navrhuje, aby novinářovo odmítnutí vydat informace, které by vedly k vyzrazení zdroje a zároveň k dopadení pachatele bagatelního trestného činu, nebylo klasifikováno jako trestný čin, neboť mu chybí materiální stránka trestného činu – stupeň nebezpečnosti pro společnost.³⁰

Široké možnosti českých represivních složek v důsledku přípustnosti aplikace ustanovení § 166 trestního zákona na novináře ilustruje M. Elger na případě britského vědce a odborníka na biologické zbraně D. Kellyho. D. Kelly po invazi v Iráku novinářům sdělil, že má pochybnosti ohledně iráckého zbrojního potenciálu. Navzdory oficiálním prohlášením britské a americké vlády tak v reportáži novináře A. Gilligana zaznělo tvrzení, že „existují vážné pochybnosti o tom, že by Irák mohl použít své chemické a biologické zbraně do 45 minut“.³¹ Následovalo rozsáhlé vyšetřování s cílem zjistit totožnost státního úředníka, který médiím poskytl informace zpochybňující vládní tvrzení. A. Gilligan odmítl svůj zdroj odtajnit. M. Elger se domnívá, že pokud by se podobná situace odehrála v České republice, byl by stíhán za nadržování pachateli trestného činu ohrožení utajované skutečnosti podle ustanovení § 106 trestního zákona.³²

Je třeba upozornit, že trestný čin ohrožení utajované skutečnosti je jedním ze závažných trestných činů taxativně vyjmenovaných v trestním zákoně, které je každý povinen přezkazit či oznámit. Pokud by výrok D. Kellyho byl skutečně kvalifikován jako jednání naplňující skutkovou podstatu trestného činu ohrožení utajované skutečnosti podle ustanovení § 106 trestního zákona, přicházelo by v úvahu rovněž obvinění novináře z trestného činu nepřekažení nebo neoznámení trestného činu. Soudy by musely vzhledem k okolnostem rozhodnout, o který ze tří výše zmíněných trestných činů se v tomto případě jedná, neboť jednočinný souběh trestného činu nadržování pachateli trestného činu podle ustanovení § 166, nepřekažení trestného činu podle ustanovení § 167 a neoznámení trestného činu podle ustanovení § 168 trestního zákona je vyloučen.³³

³⁰ Sokol 2001, str. 97.

³¹ Jak k tomu došlo, že David Kelly musel zemřít [online]. [cit. 2008-02-12]. Dostupné z <<http://www.blisty.cz/art/14789.html>>.

³² Elger, M. Kdyby zdroj Kelly žil v Česku [online]. [cit. 2008-02-12]. Dostupné z <<http://www.atelierprav.cz/casopis/index.shtml?x=142028>>.

³³ Šámal, Púry, Rizman 2001, str. 1019.

1.5.2 Trestný čin nepřekažení trestného činu

Trestného činu nepřekažení trestného činu podle ustanovení § 167 trestního zákona se dopustí ten, kdo se hodnověrným způsobem doví, že jiný připravuje nebo páchá trestný čin vlastizrady (§ 91), rozvracení republiky (§ 92), teroru (§ 93), teroristického útoku (§ 95), záškodnictví (§ 96), sabotáže (§ 97), vyzvědačství (§ 105), ohrožení utajované informace (§ 106), účasti na zločinném spolčení (§ 163a odst. 2 a 3), organizování a umožnění nedovoleného překročení státní hranice (§ 171a odst. 4), válečné zrady (§ 114), porušování předpisů o nakládání s kontrolovaným zbožím a technologiemi (§ 124a, § 124b, § 124c), porušování předpisů o zahraničním obchodu s vojenským materiálem (§ 124d, § 124e, § 124f), padělání a pozměňování peněz (§ 140), násilného překročení státní hranice (§ 171b odst. 2 a 3), porušování mezinárodních sankcí (§ 171e), neoprávněného nakládání s osobními údaji (§ 178 odst. 3), obecného ohrožení (§ 179), ohrožení bezpečnosti vzdušného dopravního prostředku a civilního plavidla (§ 180a), zavlčení vzdušného dopravního prostředku do ciziny (§ 180c) odst. 2, nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů (§ 187 a § 188), týrání svěřené osoby (§ 215), vraždy (§ 219), loupeže (§ 234), braní rukojmí (§ 234a), znásilnění (§ 241), pohlavního zneužívání (§ 242), krádeže (§ 247 odst. 4), zpronevěry (§ 248 odst. 4), podvodu (§ 250 odst. 4), pojistného podvodu (§ 250a odst. 5), úvěrového podvodu (§ 250b odst. 5), podílnictví (§ 251 odst. 3), legalizace výnosů z trestné činnosti (§ 252a odst. 3), genocidia (§ 259), používání zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje (§ 262), válečné krutosti (§ 263), plenění v prostoru válečných operací (§ 264), neuposlechnutí rozkazu (§ 273 odst. 2), zprotivení a donucení k porušení vojenské povinnosti (§ 275 odst. 2), porušování práv a chráněných zájmů vojáků (§ 279a odst. 3 a § 279b odst. 3), zběhnutí (§ 282) nebo ohrožení morálního stavu jednotky (§ 288 odst. 2), a spáchání nebo dokončení takového trestného činu nepřekazí, ačkoli by tak mohl učinit bez značných nesnází a bez toho, aby sebe nebo osobu blízkou uvedl v nebezpečí smrti, ublížení na zdraví, jiné závažné újmy nebo trestního stíhání.

Uvedení osoby blízké v nebezpečí trestního stíhání však nezabavuje pachatele trestnosti, týká-li se nepřekažení trestného činu vlastizrady (§ 91), rozvracení republiky (§ 92), teroru (§ 93 a 93a), záškodnictví (§ 95 a § 96), sabotáže (§ 97), vyzvědačství (§ 105), ohrožení utajované informace (§ 106) nebo genocidia (§ 259).

Překažením trestného činu se rozumí jakékoli jednání, které je způsobilé zabránit trestnému činu, tedy fyzické násilí, psychické působení, vytvoření technických překážek

apod. Trestný čin lze překazit i jeho včasným oznámením státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu. Rozhodující přitom je, zda se dotyčná osoba o překažení trestného činu pokusila, nikoli zda k překažení skutečně došlo.³⁴

Při posouzení, zda byl naplněn znak hodnověrným způsobem je u novináře zřejmé, že pokud informace o trestném činu považuje za způsobilé ke zveřejnění, považuje je za důvěryhodné.

1.5.3 Trestný čin neoznámení trestného činu

Pachatelem trestného činu neoznámení trestného činu je osoba, která se poté, co byl spáchán trestný čin vlastizrady (§ 91), rozvracení republiky (§ 92), teroru (§ 93), teroristického útoku (§ 95), záškodnictví (§ 96), sabotáže (§ 97), vyzvědačství (§ 105 odst. 2, 3 a 4), ohrožení utajované informace (§ 106 a § 107), porušování předpisů o nakládání s kontrolovaným zbožím a technologiemi (§ 124a, § 124b, § 124c), porušování předpisů o zahraničním obchodu s vojenským materiálem (§ 124d, § 124e, § 124f), padělání a pozměňování peněz (§ 140), porušování mezinárodních sankcí (§ 171e), neoprávněného nakládání s osobními údaji (§ 178 odst. 3), účasti na zločinném spolčení (§ 163a odst. 2 a 3), obecného ohrožení (§ 179), ohrožení bezpečnosti vzdušného dopravního prostředku a civilního plavidla (§ 180a), zavlčení vzdušného dopravního prostředku do ciziny (§ 180c) odst. 2, týrání svěčené osoby (§ 215), vraždy (§ 219), genocidia (§ 259) nebo používání zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje (§ 262) o této skutečnosti hodnověrným způsobem dozvěděla a bez odkladu tuto skutečnost neoznámila státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu.

Neoznámení trestného činu je beztrestné za stejných okolností jako nepřekažení trestného činu s tím rozdílem, že akceptovatelným důvodem v tomto případě není situace, kdy je oznámení spojeno se značnými obtížemi.

Porušení oznamovací povinnosti ze strany novináře v souvislosti se závažnými trestnými činy nelze ospravedlnit. Oznamovací povinnost se vztahuje na všechny osoby kromě některých duchovních a advokátů a advokátních koncipientů, kteří se o trestném činu doví v souvislosti s výkonem advokacie nebo právní praxe.

Povinnost oznámit či překazit trestný čin se vztahuje pouze na nejzávažnější trestné činy taxativně vyjmenované v ustanoveních § 167 a § 168 trestního zákona. U ostatních trestných činů se může novinář odvolat na právo na ochranu zdroje,

³⁴ Šámal, Púry, Rizman 2001, str. 1021.

případně odmítnout výpověď. I u nejzávažnějších trestných činů by však mělo být rozlišováno mezi obsahem informace a zdrojem. Novinář je povinen závažné trestné činy oznámit a přikazít, uvést, k čemu došlo, a postoupit příslušným orgánům veškeré informace o pachateli, odkrytí zdroje by však nemělo být po novináři vyžadováno, pokud to není nezbytně nutné.

1.5.4 Podmínky trestního stíhání novináře v rámci těchto trestných činů

Z hlediska trestní odpovědnosti se v případech trestných činů nadřezování pachateli trestného činu podle ustanovení § 166, nepřekážení trestného činu podle ustanovení § 167 a neoznámení trestného činu podle § 168 trestního zákona jedná o trestné činy úmyslné. Trestní zákon nezakotvuje jejich nedbalostní formu a trestné je tudíž pouze úmyslné zavinění a to jak ve formě přímého, tak nepřímého úmyslu. Podle ustanovení § 4 trestního zákona je trestný čin spáchán v úmyslu přímém, jestliže pachatel chtěl svým jednáním porušit nebo ohrozit zájem chráněný zákonem a v úmyslu nepřímém, pokud pachatel věděl, že svým jednáním může takové porušení nebo ohrožení způsobit, a pro případ, že je způsobí, byl s tím srozuměn.

Novinář tedy nemůže být trestně stíhán, pokud nevěděl, že svým jednáním páchá uvedené trestné činy, ačkoli to vědět měl a mohl a není trestný ani v případě, že tušil, že se těchto trestných činů může dopustit, ale bez přiměřených důvodů spoléhal na to, že k tomu nedojde. Naopak trestně stíhatelný je novinář, jehož cílem bylo uvedené trestné činy spáchat, tedy pomoci pachateli, aby unikl trestnímu stíhání, případně nepřekazít nebo neoznámit trestný čin – přímý úmysl, nebo novinář, jehož prvořadým záměrem sice nebylo tyto trestné činy spáchat a jeho úmyslem bylo zatajit zdroj informace, ale uvědomoval si, že jeho jednání ve svých důsledcích ke spáchání těchto trestných činů povede – nepřímý úmysl.

V trestních řízeních platí zásada, že bez zavinění není trestného činu, přičemž zavinění musí být vždy prokázáno. Závěr o zavinění se musí zakládat na skutkových zjištěních soudu, které vyplývají z provedeného dokazování.³⁵

Pro trestní stíhání novináře je tedy nutné přesvědčivě prokázat, že si byl na základě dostupných indicií a vzhledem ke svému vzdělání a inteligenci vědom toho, že svým jednáním páchá trestný čin nadřezování pachateli trestného činu, neoznámení trestného činu nebo nepřekážení trestného činu.

³⁵ Vantuch 2006, str. 26.

Novinář není kompetentní posoudit, zda se skutečně v konkrétním případě jedná o trestný čin nebo v souvislosti s ustanovením § 167 a § 168 trestního zákona o některý ze zde vyjmenovaných závažných trestních činů. Závazné pro něj v tomto směru není tvrzení např. policie ani fakt, že bylo vzneseno obvinění. S definitivní platností může tuto otázku zodpovědět jedině soud. Rozsudek o vině pachatele však logicky padne až poté, co je novinář nucen se rozhodnout, zda identitu zdroje odhalí či nikoli.³⁶

2 Právo na ochranu zdroje a obsahu informací a svoboda projevu

Svoboda projevu je klíčovým předpokladem fungování demokratického systému. Umožňuje svobodnou soutěž politických sil ve státě, zajišťuje kontrolu představitelů veřejné moci a zároveň je prostředkem pro ochranu jiných základních práv a svobod.

Z právního hlediska se jedná o veřejné subjektivní právo, které subjektu dává možnost chovat se určitým způsobem, přičemž okolí má právní povinnost mu takové chování umožnit, něco strpět, dát, konat či nekonat.³⁷ Okolím je v tomto případě míněn stát a jeho orgány, případně jiné orgány pověřené výkonem veřejné moci, což vyplývá z „veřejnosti“ tohoto subjektivního práva. Právo na svobodu projevu tedy vytváří autonomní prostor jedince, do něhož stát nesmí zasahovat a jako takové je složkou tzv. negativního statusu.³⁸

Svoboda projevu chrání jakékoli chování, kterým se navenek něco vyjadřuje bez ohledu na jeho účel a možnost verifikace.³⁹ Ochrana se vztahuje nejen na skutková tvrzení, která jsou sdělením objektivního faktu, ale i na hodnotící soudy a názory či myšlenky, které nejsou ve vztahu k realitě objektivně ověřitelné.⁴⁰ Pokud by tomu tak nebylo, bylo by nemožné vyjadřovat se kriticky nebo jen subjektivně k záležitostem veřejného zájmu a k dění ve společnosti. Došlo by k omezení plurality názorů, neustálému posilování dominantní a veřejnou mocí pozitivně přijímané

³⁶ Sokol 2001, str. 96-97.

³⁷ Boguszak, Čapek, Gerloch 2001, str. 103-104.

³⁸ Filip 4/1998, str. 622.

³⁹ Formou realizace svobody projevu může být nejen mluvené a psané slovo, tištěný text, obrazy, malby, fotografie, znaky, šifry, symboly, zvuky, melodie a zvukové a vizuální záznamy, ale také gestikulace, posunky, mimika nebo mlčení. Formou realizace svobody projevu může být i jednání, které získává charakter názoru teprve s ohledem na kontext, místo či čas, ve kterém je učiněno. Klíma 2005, str. 733.

⁴⁰ Filip 2001, str. 126-127.

interpretace reality a tím k ohrožení ideologické nezávislosti státu. V zájmu zachování rozmanitosti se svoboda projevu vztahuje nejen na myšlenky přijímané pozitivně, ale i na projevy společností vnímané jako nekonformní, či dokonce šokující nebo urážející.⁴¹ Právě tyto myšlenky a názory přispívají k detabuizaci některých témat a mnohdy se stávají katalyzátorem kulturních a společenských změn ve společnosti.

Svoboda projevu se částečně překrývá a jde ruku v ruce s právem na informace. Toto základní politické právo je daleko širší než právo získávat nebo jen vyhledávat informace. Jedná se o právo subjektu být informován o záležitostech veřejného zájmu, které jsou předpokladem pro účast na veřejném životě státu a pro výkon celé řady dalších práv.⁴²

2.1 Svoboda projevu v oblasti médií

Svoboda projevu je důležitým principem, který zaručuje fungování svobodných a nezávislých médií. Hromadné sdělovací prostředky přitom hrají v demokratické společnosti nezastupitelnou roli. Ačkoli nemohou překračovat určité hranice, přísluší jim – při dodržování povinností a odpovědnosti – přinášet informace a myšlenky o všech otázkách veřejného zájmu. Veřejnost má zároveň právo tyto informace obdržet.⁴³

Není pochyb o kontrolním významu trojího dělení vlády na moc výkonnou, zákonodárnou a soudní. Stejně musí být nahlíženo i na demokracii jako na systém zahrnující veřejnost, stát a tisk. Každá z těchto složek zajišťuje kontrolu proti zneužití moci jinými. Rovnováha mezi jednotlivými složkami demokracie může být narušena, pokud je po tisku požadováno, aby se zpronevěřil svému nezávislému postavení a sloužil jako prodloužená ruka státu. Důsledkem narušení této rovnováhy je nefunkčnost kontrolních mechanismů a vzrůstající nedůvěra občanů k tisku i ke státu.⁴⁴

Kritickou roli médií ve společnosti zdůrazňuje i teoretik masové komunikace D. McQuail a uvádí, že společnost od médií očekává, že zajistí pravidelný přísun nezávislých a spolehlivých informací o činnosti představitelů veřejné moci. Média by dále měla podporovat informovanost společnosti, umožnit jejím členům aktivně

⁴¹ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 7. prosince 1976 ve věci Handyside proti Velké Británii, sp. zn. 5493/72 [online]. [cit. 2008-02-12]. Dostupné z <<http://www.echr.coe.int>>.

⁴² Pavlíček a kol. 1999, str. 180-181.

⁴³ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 24. února 1997 ve věci De Haes a Gijels proti Belgii, sp. zn. 19983/92 [online]. [cit. 2008-02-12]. Dostupné z <<http://www.echr.coe.int>>. Podobně Čapek 2002, str. 199.

⁴⁴ Iggers 13. 10. 2000, str. 9.

vyjadřovat myšlenky a názory na svět a přispívat k průběžné obměně kultury a společnosti. V neposlední řadě by se média měla podílet na rozšiřování již dostupné svobody.⁴⁵ Pokud by byla svoboda projevu veřejnou mocí omezována víc než je v demokratické společnosti zdrávo, nemohla by média tyto závazky vůči společnosti plnit.

2.2 Zakotvení svobody projevu

Jako přirozené a nezadatelné právo deklarovala svobodu projevu již francouzská Deklarace práv člověka a občana z roku 1787. Pozdější vývoj prokázal, že respektování lidských práv a svobod je podmínkou společenského pokroku. Rozsah zaručené svobody projevu tak může být měřítkem situace v té které zemi.⁴⁶

Svobodu projevu zakotvuje v České republice Listina jako první z politických práv. Ústavní pořádek České republiky tak zdůrazňuje význam svobody projevu jako záruky fungování demokratického systému a prostředku k účasti na politickém životě státu. Článek 17 Listiny v odstavci 1 garantuje, že svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny. V odstavci 2 uvádí, že každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu.

Podobně zakotvují právo na svobodu projevu mezinárodní dokumenty. Nejstarším mezinárodním dokumentem je v tomto ohledu Všeobecná deklarace lidských práv⁴⁷ vyhlášená Valným shromážděním OSN 10. prosince 1948. Deklarace nemá charakter mezinárodní smlouvy. Jedná se o právně nezávazný, avšak obecně uznávaný dokument.

Z Deklarace vycházejí významné mezinárodněprávní prameny práva na svobodu projevu. Jedná se o Mezinárodní pakt o občanských a politických právech⁴⁸, Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod⁴⁹ a Úmluvu o právech dítěte. Tyto dokumenty byly vyhlášeny zákonem stanoveným způsobem a ratifikovány prezidentem republiky a staly se tak součástí právního řádu ČR s aplikační předností.⁵⁰

⁴⁵ Mc Quail 2002, str. 169.

⁴⁶ Člověk a lidská práva: Dokumenty OSN k lidským právům 1969, str. 83.

⁴⁷ Dále jen Deklarace.

⁴⁸ Dále jen Pakt.

⁴⁹ Dále jen Úmluva.

⁵⁰ Podle článku 10 Ústavy České republiky jsou vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž dodržování se Česká republika zavázala a k jejichž ratifikaci dal souhlas Parlament, součástí právního řádu. V případě rozporu mezinárodní smlouvy a zákona je dána přednost mezinárodní smlouvě. Každý soud je povinen

2.3 Omezení svobody projevu

Svoboda projevu patří mezi „podmíněná“ neboli „obyčejná“ práva, která požívají relativní ochrany a mohou být za určitých podmínek omezena.⁵¹ Povaha svobody projevu jako komunikačního práva, které se realizuje v interakci, vylučuje její nedotknutelnost. Absolutní svoboda projevu jednotlivce by znamenala zásah do svobody druhých, což odporuje principu rovnosti v demokratické společnosti.

Omezení svobody projevu je možné v důsledku pravého i nepravého konfliktu, tedy v případě, kdy se tato svoboda střetává s jiným základním právem nebo s veřejným zájmem.⁵² V konfliktních situacích je nutné hledat kompromis, který by umožnil zachovat svobodu projevu i práva chránící protichůdné zájmy v co nejširším rozsahu, případně umožnil jejich součinnost. Přitom platí zásada, že výjimky z práva na svobodu projevu musí být vykládány restriktivně a omezení se nesmí dotknout samotné podstaty práva.

Listina v článku 17 odstavci 4 připouští, že svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti. V Paktu je v článku 19 odstavci 3 výčet zájmů, pro které může být svoboda projevu omezena, formulován velmi podobně.

Úmluva připouští omezení svobody projevu ve větším rozsahu než Listina, když v článku 10 odstavci 2 uvádí, že svobodu projevu lze omezit v zájmu národní bezpečnosti, územní celistvosti nebo veřejné bezpečnosti, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky, ochrany pověsti nebo práv jiných, zabránění úniku důvěrných informací nebo zachování autority a nestrannosti soudní moci.

Repík nepovažuje situaci, kdy Listina poskytuje některému právu větší míru ochrany než Úmluva za rozpor a zdůrazňuje, že míra ochrany garantovaná Úmluvou představuje pouze minimální standard a smluvní státy mohou tento standard překročit.⁵³

dohlížet na jejich dodržování a v případě kolize zákona a mezinárodní smlouvy musí aplikovat přímo mezinárodní smlouvu.

⁵¹ Sudre 1997, str. 136.

⁵² Filip 4/1997, str. 585.

⁵³ Repík 2002, str. 13.

2. 4 Právo na ochranu zdroje a obsahu informací jako součást svobody projevu

Ze svobody projevu vyplývá povinnost nikomu nad míru stanovenou zákonem nebránit v podání informace.⁵⁴

Ve vztahu ke zdrojům informací je účinnost práva na ochranu zdroje a obsahu informací jako prostředku k realizaci svobody projevu zřejmá. Některé osoby disponují informacemi, které považují za pro společnost důležité, ale obávají se je zveřejnit. V podání informace jim může bránit strach ze ztráty pracovního místa, trestního stíhání, opovržení ze strany společnosti apod. Ať už jsou pohnutky osob, které chtějí zůstat v anonymitě jakékoli, informace, kterými disponují, mohou mít pro společnost značný význam a veřejnost má právo je znát. Právo na ochranu zdroje a obsahu informací umožňuje těmto osobám informace podat, aniž by museli čelit záporným důsledkům svého jednání. Zájem společnosti je přitom nadřazen zájmům např. zaměstnavatele, který chce potrestat neloajálního zaměstnance.

Právo na ochranu zdroje a obsahu informací je také nástrojem, který preventivně zajišťuje, aby zdroje nebyly v budoucnu odrazovány od spolupráce s hromadnými sdělovacími prostředky a aby tyto mohly i nadále informovat o záležitostech veřejného zájmu, tedy získávat a podávat informace. Jako takové je nezbytným předpokladem svobody projevu novinářů i hromadných sdělovacích prostředků obecně.

Právo na ochranu zdroje a obsahu informací je však zároveň součástí svobody projevu všech jedinců, respektive součástí práva společnosti na informace. Právo na svobodu projevu lze realizovat aktivně – vyhledáváním a rozšiřováním informací a vyjadřováním názorů i pasivně - jejich přijímáním. Právo na ochranu zdroje a obsahu informací, ačkoli je výsadou novinářů, je ve svých důsledcích právem každého jedince informaci obdržet, tedy znát a být informován o záležitostech veřejného zájmu.

Evropský soud pro lidská práva v rozhodnutí k případu Goodwin proti Velké Británii uvedl, že „ochrana novinářských zdrojů je jedním ze základních pilířů svobody tisku, jak vyplývá ze zákonů a etických pravidel platných v řadě smluvních států a jak to potvrzuje několik mezinárodních dokumentů o ochraně novinářských svobod.“⁵⁵ Jednoznačně tak potvrdil, že ochrana novinářských zdrojů je součástí obecné svobody

⁵⁴ Pavlíček a kol. 1999, str. 180.

⁵⁵ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. března 1996 ve věci Goodwin proti Velké Británii, sp. zn. 17488/90 [online]. [cit. 2008-02-15]. Dostupné z <<http://www.echr.coe.int>>.

projevu. K tomuto výkladu se přiklonil i Ústavní soud České republiky v rozhodnutí o ústavní stížnosti novináře M. Šmoka.

2.5 Omezení práva na ochranu zdroje a obsahu informací

Svoboda projevu není jak bylo výše uvedeno svobodou bezbřehou. Stejně tak právo na ochranu zdroje, které z ní vyplývá, nemůže být absolutní. Omezení tohoto práva je přípustné pouze za splnění podmínek, které platí obecně jako limity svobody projevu a vyplývají z článku 10 odstavce 2 Úmluvy a z článku 17 odstavce 4 Listiny. Znamená to, že k omezení může dojít pouze zákonem, zásah musí sledovat legitimní cíl a musí se jednat o opatření v demokratické společnosti nezbytná a ospravedlněná naléhavou společenskou potřebou.

D. Voorhoof uvádí tři podmínky, které ospravedlňují zásah do práva na ochranu zdroje a obsahu informací:

- odhalení se požaduje v souvislosti s velmi závažným trestným činem
- orgány činné v trestním řízení nemají žádné alternativní prostředky k tomu, aby zjistily totožnost zdroje
- odhalení totožnosti zdroje je klíčovou záležitostí pro objasnění vyšetřovaného případu

Pokud některá z těchto podmínek není splněna, má být anonymita zdroje zachována.⁵⁶

Výše uvedené skutečnosti mají své důsledky pro výklad ustanovení § 16 tiskového zákona a ustanovení § 41 zákona o rozhlasovém a televizním vysílání, zejména pro možnosti omezení práva na ochranu zdroje a obsahu informací formulované v odstavci 3. Ani v zákoně výslovně uvedené výjimky z práva na ochranu zdroje a obsahu informací nemohou být uplatňovány slepě formálně, ale vždy musí být přihlíženo k požadavku nezbytnosti v demokratické společnosti.

Požadavek nezbytnosti v demokratické společnosti musí být striktně dodržován zejména v souvislosti s aplikací trestného činu nadřezování podle ustanovení § 166 trestního zákona na novináře. Např. stíhání novináře pro nadřezování pachatelů bagatelního trestního činu je z hlediska zákona možné, z hlediska přípustných limitů svobody projevu však nepřípustné.

D. Voorhoof upozorňuje, že rovněž bezvýjimečná aplikace ustanovení § 167 a § 168 trestního zákona na novináře by mohla být v rozporu s článkem 10 Úmluvy,

⁵⁶ Voorhoof 8/1999, str. 12.

který stanoví, že zásah do svobody projevu musí splňovat podmínku nezbytnosti v demokratické společnosti. I u nejzávažnějších trestných činů musí být proto vždy znovu posuzováno, zda je příkaz k odhalení skutečně nevyhnutelný.⁵⁷

Ačkoli ustanovení § 16 tiskového zákona a ustanovení § 41 zákona o rozhlasovém a televizním vysílání v odstavci 3 vylučují z práva na ochranu zdroje automaticky všechny případy, které splňují první z podmínek stanovených D. Voorhoofem, k opomíjení principů proporcionality a subsidiarity by nemělo docházet, neboť domácí soudy jsou povinny vykládat ustanovení vnitrostátního práva tak, aby se nedostalo do konfliktu s mezinárodními smlouvami a stále častěji přihlížejí při aplikaci zákonů k judikatuře Evropského soudu pro lidská práva.⁵⁸

3 Právo na ochranu zdroje a obsahu informací v praxi

3.1 Právo na ochranu zdroje a obsahu informací a Evropský soud pro lidská práva

Evropský soud pro lidská práva⁵⁹ se při rozhodování o mezích svobody projevu, respektive o přípustnosti zásahu do práva na ochranu zdroje a obsahu informací řídí následujícími zásadami, které jsou uplatňovány v níže zmiňovaných kauzách..

K omezení svobody projevu může dojít pouze na základě zákona. Ústavní soud České republiky proto zrušil řadu vyhlášek obcí, které omezovaly svobodu projevu podzákonnou formou.⁶⁰ Pojem zákon však Evropský soud chápe v jeho materiálním významu. Není tedy rozhodné, zda má ve vnitrostátním právu smluvních států určité opatření statut zákona ve formálním slova smyslu. Podstatné je, zda splňuje podmínky dostatečné předvídatelnosti a přístupnosti pro občany státu. Zákon lze podle Evropského soudu považovat za dostatečně předvídatelný, pokud je formulován natolik přesně, že umožňuje občanům upravit své chování a v rozumné míře vzhledem k okolnostem předvídat důsledky, ke kterým může jeho jednání vést.⁶¹

Zásah do svobody projevu musí sledovat legitimní cíl. Podle článku 10 Úmluvy je legitimním cílem ochrana národní bezpečnosti, územní celistvosti nebo veřejné

⁵⁷ Tamtéž, str. 12.

⁵⁸ Repík 2002, str. 12.

⁵⁹ Dále jen Evropský soud.

⁶⁰ Filip 4/1998, str. 635.

⁶¹ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 26. dubna 1979 ve věci Sunday Times proti Velké Británii, sp. zn. 6538/74 [online]. [cit. 2008-02-15]. Dostupné z <<http://www.echr.coe.int/>>. Podobně Čapek 1995, str. 77.

bezpečnosti, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrana zdraví nebo morálky, ochrana pověsti nebo práv jiných, zabránění úniku důvěrných informací nebo zachování autority a nestrannosti soudní moci. Tyto pojmy lze vykládat široce. Jejich společným jmenovatelem je obecný zájem na zachování veřejného pořádku.⁶²

Úmluva váže možnosti omezení svobody projevu na podmínku nezbytnosti v demokratické společnosti. Adjektivum „nezbytné“ přitom předpokládá existenci naléhavé sociální potřeby.⁶³ Velmi četné jsou případy, kdy Evropský soud dojde k závěru, že zásah do svobody projevu byl učiněn na základě zákona a sledoval legitimní cíl, nebyl však v demokratické společnosti nezbytný, to jest přiměřený sledovanému účelu a byl tudíž v rozporu s článkem 10 Úmluvy.

Jednotlivé státy disponují při rozhodování o mezích svobody projevu určitou mírou vlastního uvážení, přičemž ale podléhají dohledu Evropského soudu, který je oprávněn posoudit, zda je v konkrétních případech zásah do svobody projevu přiměřený a může výrok domácích soudů zrušit. Evropský soud klade větší důraz na rozhodnutí domácích soudů při posuzování objektivně neuchopitelné kategorie jakou je morálka.

3.1.1 Příklad Goodwin proti Velké Británii

Významným precedentem z hlediska práva na ochranu zdroje je rozhodnutí Evropského soudu v případě Goodwin proti Velké Británii.⁶⁴ Štrasburský tribunál se v roce 1996 v rozhodnutí k případu Goodwin vyjádřil k právu na ochranu zdroje poprvé a uvedl, že ochrana novinářských zdrojů je jedním z aspektů svobody projevu a soudní nařízení na odhalení zdroje musí být slučitelné s článkem 10 Úmluvy.

Stěžovatelem byl britský novinář W. Goodwin, který v roce 1989 pracoval jako stážista v listu the Engineer. V té době mu jistá osoba poskytla informace o finančních potížích společnosti Tetra. W. Goodwin do společnosti telefonoval, aby si ověřil fakta a získal oficiální vyjádření k finančním problémům společnosti. Následně připravil článek určený ke zveřejnění v The Engineer. Ukázalo se však, že informace pocházejí z důvěrného návrhu plánu rozvoje společnosti a byly neoprávněně vyneseny. Soud na žádost společnosti Tetra vydal předběžné opatření, kterým zakázal tyto informace publikovat a bylo zahájeno vyšetřování s cílem odhalit totožnost osoby, která důvěrné materiály zcizila. Soud nařídil W. Goodwinovi, aby předložil své pracovní poznámky

⁶² Sudre 1997, str. 123.

⁶³ Čapek 1995, str. 77.

⁶⁴ Berger 2003, str. 495.

a odhalil tak identitu informátora. W. Goodwin to odmítl, za což mu byla uložena pokuta 5000 liber za pohrdání soudem.

Evropský soud v případě Goodwin konstatoval, že ochrana novinářských zdrojů je jedním z úhelných kamenů svobody tisku a že absence této ochrany by mohla zdroje odradit od pomoci tisku při informování veřejnosti o závažných otázkách. Soud potvrdil, že právo novináře chránit svůj zdroj přímo vyplývá z článku 10 Úmluvy a nařízení na odkrytí zdroje je tak zásahem do svobody projevu. Tuto skutečnost nepopíraly ani britské orgány a Evropský soud se proto soustředil na posouzení toho, zda byl příkaz na odhalení zdroje v demokratické společnosti nezbytný.

Evropský soud konstatoval, že nařízení bylo učiněno na základě zákona a sledovalo legitimní cíl, kterým je ochrana práv společnosti Tetra. Obchodní újma společnosti však byla odvrácena předběžným opatřením soudu o zákazu zveřejnění důvěrných informací. Vzhledem k tomu, že účelem nařízení k odhalení zdroje informace bylo pouze posílit tento zákaz, neuznal jej Evropský soud za dostatečně odůvodněné. Pokud jde o další cíle nařízení, především o možnost společnosti Tetra odhalit neloajálního zaměstnance, zahájit proti němu řízení a dosáhnout náhrady škody, Evropský soud rozhodl, že komerční zájmy soukromé společnosti nemohou převážet nad obecným zájmem na ochraně novinářských zdrojů. Nařízení ani pokuta nebyly v daném případě shledány jako nezbytné v demokratické společnosti. Rozhodnutím přijatým v poměru hlasů 10 : 7 bylo konstatováno, že došlo k porušení právo na svobodu projevu garantovaného článkem 10 Úmluvy.

Rozsudek Evropského soudu v případě Goodwin určil směr, kterým se ubírají evropské soudy při rozhodování o mezích práva na ochranu zdroje. Jeho precedenční působení je zřejmé i z další judikatury Evropského soudu. V návaznosti na tento případ vydal 8. března 2000 Výbor ministrů Rady Evropy Doporučení č R (2000) 7, v němž doporučuje členským státům zapracovat do národního práva a praxe zásady o právu novináře neodtajnit svůj zdroj.

3.1.2 Případ Roemen a Schmitt proti Lucembursku

V případě Roemen a Schmitt⁶⁵ se Evropský soud zabýval otázkou přípustnosti prohlídek redakčních prostor a domovních prohlídek u novinářů v souvislosti s vyšetřováním trestných činů.

⁶⁵ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 25. února 2003 ve věci Roemen a Schmitt proti Lucembursku, sp. zn. 51772/99 [online]. [cit. 2008-02-20]. Dostupné z <<http://www.echr.coe.int/>>.

Novinář R. Roemen uveřejnil 21. července 1998 článek o daňovém úniku, kterého se měl dopustit ministr lucemburské vlády s názvem „Ministr W. usvědčen z daňového úniku“. V článku kritizoval jednání ministra, který by podle jeho slov měl jít jako osoba veřejně činná příkladem a uvedl, že ministrowi byla za daňové úniky uložena pokuta sto tisíc lucemburských franků. R. Roemen v článku vycházel z rozhodnutí ministerstva o uložení pokuty z 16. července 2008.

Následovalo vyšetřování s cílem zjistit, zda R. Roemen nedisponuje informacemi získanými v důsledku porušení profesionální mlčenlivosti a odhalit totožnost státního zaměstnance, který důvěrné informace vynesl. V rámci vyšetřování byla za účelem zajištění důkazů nařízena domovní prohlídka u R. Roemena, prohlídka redakčních prostor a prohlídka kanceláře právní zástupkyně R. Roemena. Při prohlídkách nebyl usvědčující důkaz, tedy dokument, ze kterého R. Roemen v článku čerpal, nalezen a vyšetřování skončilo bezvýsledně v lednu 2003.

R. Roemen si stěžoval, že došlo k zásahu do jeho práva na svobodu projevu a zdůraznil, že jako novinář má právo chránit svůj zdroj. Lucemburský soud jeho námitku neuznal a uvedl, že prohlídky byly nařízeny v souvislosti s vyšetřováním závažných trestných činů. Zdroj se zpřístupněním důvěrných informací novináři dopustil trestného činu a R. Roemen z jeho nezákonného jednání těžil. Lucemburský soud konstatoval, že provedené prohlídky neznamenal neoprávněný zásah do svobody projevu.

Evropský soud došel k opačnému závěru a konstatoval, že ačkoli prohlídky byly učiněny na základě zákona a sledovaly legitimní cíl předcházení nepokojům a zločinnosti, nebyly v demokratické společnosti nezbytné. Evropský soud uvedl, že prvořadým cílem prohlídek bylo odhalení totožnosti osoby, která měla ve vztahu k R. Roemenovi porušit povinnost mlčenlivosti a použité prostředky tedy musí být posuzovány v kontextu práva na ochranu novinářských zdrojů. Evropský soud shledal, že prohlídky domovních a redakčních prostor jsou ještě drastičtější zásahem do práv novináře než příkaz k odhalení zdroje.

Vládě se nepodařilo přesvědčivě prokázat, že prohlídky byly nezbytně nutné a případ bez nich nemohl být objasněn. Evropský soud konstatoval, že orgány činné v trestním řízení nevyčerpaly před vydáním nařízení k prohlídkám všechny dostupné alternativní prostředky, jak identitu zdroje zjistit např. nebyly přednostně vyslechnuti úředníci ministerstva, kteří měli k informacím přístup. Podle Evropského soudu nebyla v tomto případě zachována rovnováha mezi protichůdnými zájmy. Ačkoli byly důvody

uvedené vnitrostátními orgány závažné, nemohly provedené prohlídky ospravedlnit. Evropský soud jednomyslně konstatoval, že příkaz k prohlídkám znamenal nepřiměřený zásah do práva na svobodu projevu.

Ke stejnému závěru došel Evropský soud i v případě Ernst proti Belgii. Prohlídky redakčních prostor a bytů několika novinářů v souvislosti s vyšetřováním úniku informací na belgické prokuratuře byly shledány jako zásah do svobody projevu, který nebyl v demokratické společnosti nezbytný, neboť vnitrostátní orgány nevyužily všech alternativních prostředků, jak případ objasnit.⁶⁶

3.1.3 Příklad Voskuil proti Holandsku

Nejnovějším případem v judikatuře Evropského soudu, který se týká práva na ochranu novinářských zdrojů, je rozhodnutí ve věci Voskuil proti Holandsku.⁶⁷

V březnu 2000 byly tři holandské občany odsouzeny za obchodování se zbraněmi. Nelegální skladiště zbraní měla policie objevit náhodně, když se snažila najít zdroj vody unikající z prázdného bytu. Novinář K. Voskuil a jeho kolegyně uveřejnili články, v nichž zpochybňovaly tvrzení amsterodamské policie, že zbraně byly objeveny náhodou. V článku s názvem „Náhodný zásah nebo přesná trefa?“⁶⁸ byl citován nejmenovaný policista, který ohledně údajného úniku vody v bytě uvedl: „To jsme z toho udělali. Někdy prostě potřebujete ve vyšetřování zásadní objev.“⁶⁹

Autoři článku byli předvoláni jako svědci obhajoby v soudním řízení proti třem holandským občanům obviněným v důsledku objevu amsterodamské policie z obchodování se zbraněmi. K. Voskuil před soudem uvedl, že policista, kterého v článku citoval, byl dříve zapojen do vyšetřování případu jednoho z obžalovaných. Na otázku, zda se tento policista účastnil i prohledávání bytu a zda byl o této akci informován, nejprve odmítnul odpovědět s odkazem na právo novináře chránit identitu svého zdroje. Soud konstatoval, že K. Voskuil je povinen na tyto otázky odpovědět, neboť pokud je tvrzení policisty pravdivé, může to mít vliv na rozhodnutí o vině obžalovaných a rovněž na integritu policie a soudních orgánů. K. Voskuil následně obě skutečnosti potvrdil. Soud však ve svém naléhání zašel ještě dál a uvedl, že K. Voskuil je z výše zmíněných důvodů povinen odhalit totožnost svého zdroje. K. Voskuil to odmítnul a soud nařídil jeho vzetí do vazby na dobu až 30 dní. Voskuilovu uvěznění

⁶⁶ Moravec 3/2006, str. 24.

⁶⁷ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 22. listopadu 2007 ve věci Voskuil proti Holandsku, sp. zn. 64752/01 [online]. [cit. 2008-02-22]. Dostupné z <<http://www.echr.coe.int/echr/>>.

⁶⁸ „Chance hit or perfect shot?“

⁶⁹ „That is what we made out of it. Sometimes, you just need a breakthrough in an investigation.“

předcházely výslechy policistů, kteří se účastnili akce, avšak tyto nepřinesly výsledek. Rovněž po jeho vzetí do vazby proběhlo další vyšetřování.

Evropský soud konstatoval, že zásah byl učiněn na základě zákona a sledoval legitimní cíl předcházení zločinnosti. Evropský soud nepovažoval za nutné posuzovat, zda zveřejněné informace byly pravdivé ani zda zájem na zajištění spravedlivého soudu může ospravedlnit příkaz k odhalení zdroje, neboť tohoto cíle mohlo být dosaženo jinými prostředky a uvedený důvod proto nelze považovat za dostatečně závažný. Evropský soud uznal, že obvinění vnitrostátních orgánů z nečistých praktik může mít negativní dopad na jejich integritu, obzvláště pokud je založeno na nepravdivých tvrzeních, avšak předeslal, že v demokratické společnosti má veřejnost právo být informována o tom, že veřejné autority používají nekalé metody. Soud se pozastavil nad tím, kam až byly nizozemské orgány schopny zajít, aby zjistily totožnost zdroje a uvedl, že takto dalekosáhlá opatření by mohla v budoucnu odradit osoby, které mají pravdivé a správné informace podobného druhu, od spolupráce s tiskem.

Evropský soud judikoval, že zájem vlády na odhalení zdroje v tomto případě nepřevážil nad zájmem novináře na jeho utajení a že prostředky použité nizozemskými orgány byly nepřiměřeným zásahem do svobody projevu.

3.2 Aplikace práva na ochranu zdroje a obsahu informací v českém právním prostředí

3.2.1 Příklad Olovo

Prvním případem, který prověřil účinnost ustanovení § 16 o právu novináře chránit zdroj krátce po přijetí nového tiskového zákona, byla tzv. kauza Olovo.

Redaktoři deníku MF Dnes S. Slonková a J. Kubík získali dokument, který vypracovali lidé z bezprostředního okolí tehdejšího premiéra M. Zemana a jehož obsahem byl podrobný návod, jak zdiskreditovat Zemanovu stranickou oponentku P. Buzkovou. Důvěrný materiál pocházel z počítače premiérova poradce V. Šímy a novinářům jej předala osoba z Úřadu vlády, která s nimi spolupracovala pod podmínkou anonymity.

„Zнала jsem se se zdrojem asi tak rok, pracoval v těsné blízkosti premiéra Zemana. Za tu dobu mi předal několik podstatných informací, ale vždycky s podmínkou, že nikde nevyslovím jeho jméno. Slíbila jsem to, a proto ho nevyslovím

ani teď“, uvádí S. Slonková v úvodu knihy, kterou spolu se svým kolegou o případu napsala.⁷⁰

Novináři měli již delší dobu podezření, že na Úřadu vlády vzniká hanopis na P. Buzkovou. Díky jejich zdroji se spekulace potvrdily a v MF Dnes mohl 16. 5. 2000 vyjít článek s názvem „Operace Olovo měla znemožnit Buzkovou“, ve kterém redaktori o případu informovali a uveřejnili pomluvy obsažené v dokumentech.

P. Buzková podala trestní oznámení a bylo zahájeno vyšetřování s cílem zjistit totožnost autora pomlouvačného materiálu. Již v rané fázi vyšetřování byli novináři požádáni, aby odhalili identitu svého zdroje. Dotazy na totožnost zdroje byly podle slov novinářů v průběhu vyšetřování stále častější a novinářům bylo opakovaně naznačeno, že pokud svůj zdroj neodtajní, mohou být obviněni. Odmítli to a zásadní průlom ve vyšetřování tak nastal až v srpnu roku 2000, kdy jeden z premiérových poradců označil za autora dokumentu svého kolegu V. Šímu. V. Šímovi bylo autorství prokázáno a byl obviněn z trestného činu pomluvy podle ustanovení § 206 trestního zákona. Spolu s ním byl z tohoto trestného činu obviněn rovněž zdroj redaktorů MF Dnes, který měl být potrestán přísněji, neboť pomluvu rozšířil prostřednictvím tisku. Vzhledem k tomu, že jednání zdroje bylo kvalifikováno jako naplňující skutkovou podstatu trestného činu a novináři opakovaně odmítli uvést jeho totožnost, byli obviněni z trestného činu nadržování podle ustanovení § 166 trestního zákona.

Obvinění novinářů vyvolalo v médiích bouřlivou diskuzi. Výbor na ochranu svobody slova Syndikátu novinářů označil postup státních orgánů za útok na svobodu projevu.⁷¹ Šéfredaktor MF Dnes P. Šafr na obhajobu svých kolegů uvedl: „Zdravý rozum říká od počátku: Mlčet není zločin. Novinář odhalil zločin a nyní má sedět na stejné lavici obžalovaných jako ten, kdo ho spáchal.“⁷² Naopak J. Jirát značil redaktory MF Dnes za hlavní viníky, kteří mají na rozšíření pomluvy daleko větší zásluhu než samotný autor pamfletu, neboť „kdo šíří pomluvy, sám je pomlouvačem bez ohledu na to, jaké pohnutky k tomu má.“⁷³

Na stranu svobody slova se postavil prezident V. Havel, když udělil oběma redaktorům milost. Novináři prezidentskou milost odmítli. Chtěli v trestním řízení pokračovat, aby soud jednoznačně objasnil, kdy má policie právo požadovat po novináři

⁷⁰ Slonková, Kubík 2001, str. 9.

⁷¹ Tamtéž str. 45.

⁷² Šafr 24. 3. 2001, str. 10.

⁷³ Jirát 5. 10. 2000, str. 9.

odkrytí identity zdroje. K vytvoření precedentu však nakonec nedošlo, neboť Městské zastupitelství v Praze trestní stíhání zastavilo.

Postup orgánů činných v trestním řízení v kauze Olovo je typickým příkladem zneužití ustanovení § 166 trestního zákona. Trestní stíhání novinářů lze označit za paradoxní, neospravedlnitelné a odporující zásadám, které vyplývají z judikatury Evropského soudu.

3.2.2 Případ Šmok

Právo na ochranu zdroje bylo v některých zemích zapracováno do ústavy. Příkladem států, kde je tento institut chráněn přímo na ústavní úrovni je Portugalsko nebo Španělsko.⁷⁴ Ústavní soud České republiky odpověděl na otázku, zda je toto právo právem ústavním v rozhodnutí o případu Šmok⁷⁵, když s odkazem na judikaturu Evropského soudu označil právo na ochranu zdroje za součást svobody projevu.

Novinář M. Šmok spolupracoval jako scénárista na dokumentárním cyklu „Mezi hvězdou a půlměsícem“, který v roce 2003 vysílala Česká televize. Třetí část tohoto dokumentárního cyklu nazvaná „Otec uprchlíků“ se zabývala životem a nevyjasněnou smrtí jednoho z nejvýznamnějších představitelů židovské humanitární organizace Joint Distribution Committee, amerického aktivisty C. Jordana. C. Jordan se během druhé světové války zasloužil o záchranu židovských běženců před nacismem a v humanitární činnosti pokračoval i po jejím skončení. V roce 1967 navštívil Prahu, kde 19. srpna za nevyjasněných okolností zemřel.

Po odvysílání pořadu kontaktovala M. Šmoka osoba, která mu chtěla poskytnout informace o okolnostech smrti C. Jordana. Dotyčná osoba souhlasila s tím, aby M. Šmok poskytl tyto informace Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, který se případem zabýval od roku 1993. Zdůraznila však, že si nepřeje, aby bylo v této souvislosti uvedeno její jméno a totožnost. M. Šmok jejímu přání vyhověl a slíbil jí zachování anonymity.

M. Šmok využil nepřímé svědectví z doslechu, které mu tato osoba poskytla, při dalším zpracování tématu. Podrobný záznam o obsahu rozhovoru zároveň poskytl Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Přestože novinář vyšetřovatelům sdělil, že je vůči uvedené osobě vázán slibem mlčenlivosti, byl na něj

⁷⁴ Moravec 3/2006, str. 23.

⁷⁵ Rozhodnutí Ústavního soudu České republiky ze dne 27. září 2005 o ústavní stížnosti M. Šmoka, sp. zn. 394/04 [online]. [cit. 2008-02-12]. Dostupné z <<http://nalus.usoud.cz/>>

vyvíjen nátlak, aby prozradil, od koho informace získal. M. Šmok odmítl s odkazem na právo novináře na ochranu informačních zdrojů totožnost osoby prozradit a byla mu uložena pořádková pokuta 40 000 Kč. Šmok pokutu zaplatil a podal proti usnesení policejního orgánu stížnost, kterou Městské státní zastupitelství v Praze zamítlo, s tím že jeho jednání se blíží trestnému činu neoznámení trestného činu podle ustanovení § 168 trestního zákona a pořádková pokuta je přiměřená. M. Šmok podal stížnost k Ústavnímu soudu, kterou oficiálním vyjádřením podpořil i Syndikát novinářů.

Ústavní soud předeslal, že právo novináře chránit zdroj informací je derivátem svobody projevu a musí s ním být nakládáno v mezích této svobody. Ústavní soud judikoval, že k zásahu do práva na svobodu projevu došlo na základě zákona a že dané opatření sledovalo legitimní cíl, zaměřil se však na přehodnocení toho, zda byl příkaz k odhalení zdroje v demokratické společnosti nezbytný a zda orgány činné v trestním řízení vyčerpaly všechny dostupné alternativní prostředky, jak identitu zdroje zjistit. Ústavní soud uvedl, že „stěžovatelovy konkrétní údaje, důsledně vzato, tuto totožnost - byť nikoli jmenovitě - odhalovaly. Uvedené orgány tedy měly - se zřetelem na podrobnosti stěžovatelových informací - alternativní možnost stěžovatelův zdroj samy identifikovat.“⁷⁶ Ústavní soud došel k závěru, že příkaz k odhalení zdroje nebyl v demokratické společnosti nezbytný a znamenal neoprávněný zásah do svobody projevu.

Je třeba upozornit, že pojmu alternativní zdroj užívá Ústavní soud v odlišném smyslu, než jak je definován v Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (2000) 7. Alternativním zdrojem je v tomto dokumentu míněn zdroj na novináři nezávislý. Výklad pojmu alternativní zdroj v podání Ústavního soudu je zavádějící a de facto směřuje k popření podstaty práva na ochranu zdroje a obsahu informací. Skutečnost, že novinář poskytl policii natolik podrobné informace o zdroji, že jej bylo možné na jejich základě identifikovat, by sama o sobě mohla být považována za porušení daného slibu. Rozhodnutí soudu v této záležitosti by mělo větší výpovědní hodnotu, kdyby tomu tak nebylo.

⁷⁶ Tamtéž.

Závěr

Právo novináře chránit zdroj informací je nezbytným předpokladem fungování nezávislých sdělovacích prostředků. Umožňuje médiím informovat o záležitostech, které by neměly ve veřejném zájmu zůstat utajeny a zajišťuje tak účinnost kontrolních mechanismů v demokratické společnosti. Ačkoli je výsadou novinářů, podle mého názoru není opatřením, které by směřovalo k rozlišování lidí první a druhé kategorie. Ve svých důsledcích je nástrojem, který umožňuje společnosti získávat informace a jako takové naopak přispívá k rovnosti přístupu k informacím. Je prostředkem k realizaci svobody projevu a součástí práva společnosti na informace.

Ve většině evropských zemí je právo na ochranu zdroje zakotveno v zákonech nebo přinejmenším chráněno ustálenou rozhodovací praxí soudů, v některých státech bylo toto právo dokonce zapracováno přímo do ústavy. V České republice je právo novináře zachovat anonymitu zdroje chráněno zákonem a jako součást svobody projevu respektováno na ústavní úrovni.

Cílem první části této práce bylo zmapovat problematiku institutu práva na ochranu zdroje a obsahu informací v českém právním řádu. Domnívám se, že se mi podařilo tento cíl v rámci možností naplnit. Zvláštní pozornost jsem věnovala nejasnostem v dikci předmětných ustanovení zákona a pokusila se je jednoznačně vyložit nebo alespoň uvést možnosti jejich interpretace.

O právu na ochranu zdroje a obsahu informací je v druhé části této práce pojednáno v širším kontextu svobody projevu. Evropský soud pro lidská práva i Ústavní soud České republiky uznaly, že právo novináře chránit zdroj informace je součástí svobody projevu. Tato skutečnost má zásadní význam zejména pro možnosti jeho omezení. Ani v zákoně explicitně uvedené výjimky z práva na ochranu zdroje a obsahu informací nemohou být uplatňovány absolutně. Zásahy do práva na ochranu zdroje a obsahu informací jsou přípustné pouze za splnění podmínek, které obecně platí jako limity svobody projevu.

K zajištění účinné ochrany novinářských zdrojů je však třeba nejen zákonných ustanovení, ale i politické vůle. Ve třetí části této práce jsem se proto soustředila na posouzení toho, jak je toto právo respektováno v praxi.

V rámci Evropy je patrný trend směřující k posílení práva novinářů zachovat anonymitu svých zdrojů. Pro české právní prostředí je určující judikatura Evropského soudu pro lidská práva. Z rozsudků Evropského soudu pro lidská práva v případech

Goodwin proti Velké Británii, Roemen a Schmitt proti Lucembursku, Ernst proti Belgii a Voskuil proti Holandsku je zřejmá snaha zachovat svobodu projevu v co nejširším rozsahu. Evropský trend jednoznačně směřuje k zachování anonymity zdrojů ve všech případech, kdy odtajnění není nezbytně nutné a ospravedlnitelné skutečně závažnými důvody a okolnostmi. Domovní prohlídky u novinářů a prohlídky redakčních prostor jsou přitom považovány za drastičtější zásah do svobody projevu než nařízení k odhalení zdroje.

Tento trend lze pozorovat i v České republice. K vytvoření precedentu v této oblasti se schylovalo již v roce 2000 v souvislosti s tzv. kauzou Olovo. Trestní stíhání novinářů, kteří odmítly odtajnit svůj zdroj však bylo zastaveno. Ústavní soud České republiky se k právu na ochranu zdroje a obsahu informací vyjádřil v roce 2005 a s odkazem na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva se přiklonil k zachování anonymity zdroje.

Třeba však podotknout, že tato tendence s sebou nese jistá rizika a může mít i negativní dopady. Nadstandardní zacházení, které novinářům právo na ochranu zdroje a obsahu informací zaručuje, předpokládá z jejich strany morální odpovědnost a zvýšenou obezřetnost. Právo na ochranu zdroje a obsahu informací mohou novináři zneužít a anonymním zdrojem zaštitit nepravdivé informace nebo se nevědomky mohou stát obětí zpravodajské hry a nástrojem šíření manipulace.

Přes úskalí, která s sebou právo na ochranu zdroje a obsahu informací přináší, je evropský trend zachování anonymity zdrojů příznivý pro demokracii. Pokaždé, když je novinář nucen prozradit svůj zdroj, oslabuje to důvěryhodnost médií i státní moci a narušuje rovnováhu kontrolních sil ve společnosti. Příkaz k odhalení zdroje v konečném důsledku škodí demokracii. Stát by proto měl zásahy do práva na ochranu zdroje a obsahu informací důkladně zvážit.

Použité zdroje

Použitá literatura:

- Bartoň, M. *Svoboda projevu a její meze v právu České republiky*. Praha: Linde, 2002. ISBN 80-7201-367-x.
- Berger, V. *Judikatura Evropského soudu pro lidská práva*. 1. vyd. Praha: IFEC, 2003. ISBN: 80-86412-23-7.
- Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. ISBN 80-86432-13-0.
- Čapek, J. *Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva*. 1. vydání. Praha: Linde, 1995. ISBN 80-85647-64-8.
- Čapek, J. *Právní slovník evropské ochrany lidských práv*. 2. vydání. Praha: Orac, 2002. ISBN 80-86199-55-X.
- Člověk a lidská práva: Dokumenty OSN k lidským právům*. Sestavila Kohnová, J. 1. vydání. Praha: Horizont, 1969.
- Filip, J. Dogmatika svobody projevu z hlediska teorie, legislativy a soudní praxe. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1998, roč. 6, č. 4, str. 618-637. ISSN 1210-9126.
- Filip, J. Některé otázky vztahu konkretizace a omezení základních práv a svobod v ČR. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1997, roč. 5, č. 4, str. 576-587. ISSN 1210-9126.
- Filip, J. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. 2. doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2592-1.
- Herczeg, J. *Meze svobody projevu*. 1. vyd. Praha: Orac, 2004. ISBN 80-86199-94-0.
- Chrást, J. Svůj zdroj bych nikdy neprozradil. *MF Dnes*, 14. října 2000, str. 22. ISSN 1210-1168.
- Chromý J., Kučera P. K některým aspektům ochrany informačního zdroje novináře. *Trestní právo: Odborný časopis pro trestní právo a předpisy související*, 2006, roč. 11, č. 3, str. 3-6. ISSN 12112860.
- Chromý. J. Jak je to s utajením zdroje a trestní odpovědností. *Lidové noviny*, 25. 10. 2000, str. 15. ISSN 1213-1385.
- Iggers, J. Mají snad stát novináři nad zákonem? *MF Dnes*, 13. října 2000, str. 9. ISSN 1210-1168.
- Jelínek, M. Přípomínky Syndikátu novinářů ČR k návrhu tiskového zákona. *Mediažurnál*, 1999, roč. 6, č. 6, str. 8-15. ISSN 1210-7417.

- Jiráť, J. MF Dnes ve vlastní olověné šťávě. *MF Dnes*, 5. října 2000, strana 9. ISSN 1210-1168.
- Klíma, K. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-44-x.
- Lipoid, J. Ochrana zdroje na český způsob. *MF Dnes*, 14. 10. 2000, str. 22. ISSN 1210-1168.
- McQuail, D. *Úvod do teorie masové komunikace*. 2. vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-714-0.
- Moravec, O. Redakční tajemství v České republice perspektivou judikatury Evropského soudu pro lidská práva. *Jurisprudence: Specialista na komentování judikatury*, 2006, roč. 15, č. 3, str. 23-27. ISSN 1212-9909.
- Pavlíček a kol. *Ústava a ústavní řád České republiky: Komentář 2. díl, Práva a svobody*. 2. podstatně doplněné a rozšířené vydání. Praha: Linde, 1999. ISBN 80-7201-170-7.
- Pouperová, O. Ochrana zdroje a obsahu informací. *Správní právo*, 2006, roč. 39, č. 2, str. 91-100. ISSN 0139-6005.
- Repík, B. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. 1. vyd. Praha: Orac, 2002. ISBN 80-86199-57.
- Slonková, S., Kubík, J. *Tíha olova: A co jsme do novin nepsali*. Praha: Pragma, 2001. ISBN 80-7205-852-5.
- Sokol, T. *Tisk a právo*. 1.vyd. Praha: Orac, 2001. ISBN 80-86199-17-7.
- Sudre, F. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1485-7.
- Svoboda projevu a médií v mezinárodním právu a praxi*. Redigovali Kašpar, V., Šubrtová, Z. Praha: Article 19, 1996.
- Šafr, P. Mlčet není zločin, *MF Dnes*, 24. 3. 2001, str. 10. ISSN 1210-1168.
- Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. *Trestní zákon: Komentář*. 6.vydání. Praha: C. H. Beck, 2001. ISBN 80-7179-896-7.
- Tigrid, P. Jde totiž o svobodu, o jednu z vymožeností listopadu '89. *MF Dnes*, 13. 10. 2000, str. 9. ISSN 1210-1168.
- Vantuch, P. *Trestní právo*. 1. vydání. Brno: Rašínova vysoká škola, 2006. ISBN 80-87001-03-06.
- Voorhoof, D. Připomínky k návrhu tiskového zákona ČR. *Mediažurnál*, 1999, roč. 6, č. 8, str. 5-12. ISSN 1210-7417.

Zvůle médií: stati k novinářské teorii a praxi. 1. vyd. Praha: Hermés, 2006. ISBN 80-903852-0-6.

Elektronické zdroje:

Elger, M. Kdyby zdroj Kelly žil v Česku. *Vaše práva: Časopis pro uživatelsky přátelské právo* [online]. [cit. 2008-02-12].

Dostupné z <<http://www.atelierprav.cz/casopis/index.shtml?x=142028>>.

Etický kodex novináře [online]. [cit. 2008-02-08]. Dostupné z <http://www.syndikat-novinaru.cz/index.php?web=1&main=5&sub=36&main_tit=Etika&sub_tit=Eticky_kodex>.

Jak k tomu došlo, že David Kelly musel zemřít. *Britské listy* [online]. [cit. 2008-02-12]. Dostupné z <<http://www.blisty.cz/art/14789.html>>.

Rozhodnutí soudů:

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 7. prosince 1976 ve věci Handyside proti Velké Británii, sp. zn. 5493/72 [online]. [cit. 2008-02-12]. Dostupné z <<http://www.echr.coe.int>>.

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 26. dubna 1979 ve věci Sunday Times proti Velké Británii, sp. zn. 6538/74 [online]. [cit. 2008-02-15]. Dostupné z <<http://www.echr.coe.int>>.

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. března 1996 ve věci Goodwin proti Velké Británii, sp. zn. 17488/90 [online]. [cit. 2008-02-15]. Dostupné z <<http://www.echr.coe.int>>.

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 24. února 1997 ve věci De Haes a Gijels proti Belgii, sp. zn. 19983/92 [online]. [cit. 2008-02-12]. Dostupné z <<http://www.echr.coe.int>>.

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 25. února 2003 ve věci Roemen a Schmitt proti Lucembursku, sp. zn. 51772/99 [online]. [cit. 2008-02-20]. Dostupné z <<http://www.echr.coe.int>>.

Rozhodnutí Ústavního soudu České republiky ze dne 27. září 2005 o ústavní stížnosti M. Šmoka, sp. zn. 394/04 [online]. [cit. 2008-02-12]. Dostupné z <<http://nalus.usoud.cz>>.

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 22. listopadu 2007 ve věci Voskuil proti Holandsku, sp. zn. 64752/01 [online]. [cit. 2008-02-22]. Dostupné z <<http://www.echr.coe.int>>.

Zákony:

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

Zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.

Zákon č. 86/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.

Zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (tiskový zákon).

Zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (zákon o rozhlasovém a televizním vysílání).

Zákon č. 134/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.